

กลยุทธ์การต่อรองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อภายใต้ระบบ
เกษตรพันธสัญญา: กรณีศึกษาชุมชนท้ายตลาด
จังหวัดลพบุรี*

ชัชรินทร์ ชัยดี**

ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ***

สมชัย ภัทรธนานันท์****

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “ระบบเกษตรพันธสัญญา ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และกลยุทธ์การต่อรองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อในโรงเรือนระบบปิด จังหวัดลพบุรี”

** ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (Email: puyplepokpap@hotmail.com)

*** อาจารย์ ดร. ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (Email: freeriver1@gmail.com)

**** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

บทคัดย่อ

บทความนี้วิเคราะห์กลยุทธ์การต่อรองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญา กรณีชุมชนท้ายตลาด การศึกษากลยุทธ์การต่อรองจะช่วยให้เราเข้าใจว่าเกษตรกรมียุทธวิธีในการเอาตัวรอดจากสภาพความเสียเปรียบอย่างไร ทั้งในสถานการณ์ที่เปิดเผยมานยุทธวิธีการเจรจา การสร้างวรรณกรรม รวมถึงการเข้าร่วมในงานวิจัยและเครือข่ายผู้เดือดร้อนจากระบบเกษตรพันธสัญญา ในสถานการณ์ที่ซ่อนเร้นผ่านยุทธวิธีการยอมรับมาตรฐานฟาร์มแต่ไม่ปฏิบัติตามทุกขั้นตอน การนำความรู้จากประสบการณ์มาใช้ในการเลี้ยงไก่ การใช้แรงงานอย่างหนักเพื่อแลกกับรายได้จากทางอื่น การเลือกสลับระหว่างการทำการผลิตและหยุดทำการผลิตไก่เนื้อ ตลอดจนการบอกเล่าบนโต๊ะอาหารและการรักษาความสัมพันธ์กับคนภายนอก การต่อรองดังกล่าวมีผลให้เกษตรกรสามารถรักษาผลประโยชน์ในระหว่างการผลิตได้ในระดับหนึ่ง เนื่องจากในบางกรณีบริษัทธุรกิจการเกษตรได้ปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์กับเกษตรกร ด้วยการผ่อนปรนตามข้อเรียกร้องของเกษตรกร

คำสำคัญ: กลยุทธ์การต่อรองของเกษตรกร เกษตรพันธสัญญา

Tactics of Negotiation of Broiler Farmers under Contract Farming System: A Case Study of Taitalad, Lopburi Province.

Chutcharin Chaidee *

Chainarong Sretthachau, Ph.D.**

Somchai Phatharathananunth, Ph.D.***

Faculty of Humanities and Social sciences,
Maharakham University

* Master of Arts Program in Research for Local Development, Faculty of Humanities and Social sciences, Maharakham University (Email: puyplepokpap@hotmail.com)

** Lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Masarakham University (Email: freeriver1@gmail.com)

*** Assistant Professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Masarakham University

Abstract

This article analyses bargaining tactic of broiler farmer under contract farming system. This study would help us to understand how farmers manage to survive under disadvantage condition both through overt action, such as negotiation, literature, research and network of troubled farmers, and hidden action, such as bypass some company's farming standard, raise chicken with know-how from their experience, engage in other economic activities, using satire to convey their dissatisfaction to a company. These tactics enable farmers to retain some of their benefits and force a company to make concession to some of farmers' demands.

Keywords: negotiation of the farmers, Contract Farming

1. บทนำ

การศึกษาระบบเกษตรพันธสัญญาที่ผ่านมามีได้ปรากฏงานศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงการดิ้นรนต่อสู้ต่อรองของเกษตรกรค่อนข้างน้อยซึ่งไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจศักยภาพการต่อรองของเกษตรกรหรืออำนาจการต่อรองของเกษตรกรที่มีหลากหลายพื้นที่ในปัจจุบัน โดยงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการต่อรองของเกษตรกรในระบบเกษตรพันธสัญญามีอยู่ 2 กลุ่ม

กลุ่มแรก เป็นการปรับตัวหรือปรับวิธีการผลิตของเกษตรกรให้สามารถอยู่รอดภายใต้ความสัมพันธ์ที่เสียเปรียบ ซึ่งเกษตรกรเสมือนชุดรีดแรงงานตนเอง เนื่องจากสภาพการขาดดุลอำนาจในการต่อรองกับทุน เช่น งานศึกษาของประเทือง นรินทรางกุล ณ อยุธยา (2537) งานศึกษาของชีวิน อริยะสุนทร (2555) และงานศึกษาของทศพล ทรยศนกุลพันธ์ (2556)

กลุ่มที่สอง เป็นการแสดงให้เห็นว่าเกษตรกรสามารถทำการต่อรองเพื่อเอาตัวรอดจากสภาพการขูดรีดของทุนได้ระดับหนึ่ง กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การต่อรองของเกษตรกรสะท้อนให้เห็นว่าทุนไม่สามารถควบคุมเกษตรกรได้อย่างเบ็ดเสร็จ เนื่องจากศักยภาพเชิงปัจเจกและการรวมกลุ่มของเกษตรกร เช่น งานศึกษาของ รุ่งรัตน์ ชมาฤกษ์ (2539) ได้พยายามต่อยอดงานศึกษาของประเทือง นรินทรางกุล ณ อยุธยา โดยการเพิ่มเติมมิติการต่อรองในลักษณะกลุ่มของเกษตรกร แต่ปรากฏว่าเกษตรกรสามารถต่อรองได้เพียงบางด้าน เนื่องจากโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมไทยที่ไม่เท่าเทียมส่งผลให้การต่อรองในประเด็นสำคัญไม่สามารถกระทำได้ และงานของนาวัน โสภานุมิ (2554) ได้พัฒนาการอธิบายการต่อรองของเกษตรกรให้มีลักษณะที่กว้างขวางกว่าการศึกษาที่ผ่านมามี โดยแสดงให้เห็นการต่อรองในเชิงการบริโภค

ความหมายด้วยตนเองของเกษตรกร เพื่อทำความเข้าใจวิถีชีวิตและประเมินศักยภาพของเกษตรกรในการดิ้นรนต่อสู้ต่อรองท่ามกลางการสะสมทุนในระบบเกษตรพันธสัญญาในปัจจุบัน มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะนำแนวคิดที่มีความสอดคล้องเข้าช่วยอธิบาย การนำแนวคิดปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน (tactics of every life practice) ของ de Certeau (1984) มาอธิบายความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (power relations) จะเผยให้เห็นดุลอำนาจในการต่อรองระหว่างรัฐ บริษัทธุรกิจการเกษตรและเกษตรกร รวมถึงการแสดงให้เห็นพื้นที่การต่อรองของเกษตรกรในหลายลักษณะ กล่าวคือ เขาได้อธิบายถึงปฏิบัติการของผู้ที่มีอำนาจมากกว่าว่าเป็น ยุทธศาสตร์ (strategy) ดังเช่น อำนาจของกองทัพและการเมือง ขณะที่ปฏิบัติการของผู้ที่มีอำนาจน้อยกว่าถือเป็น กลยุทธ์ (tactics) ซึ่งมีลักษณะตรงข้ามกับยุทธศาสตร์ โดยผู้ที่มีอำนาจน้อยกว่าเมื่อเผชิญกับปัญหาเขาจะเลือกกลยุทธ์ที่หลากหลายเพื่อหลีกเลี่ยงการปะทะโดยตรง เช่น การอ่าน การเดินทาง การบริโภค การทำกับข้าวและอื่นๆ

ในงานศึกษาของ Dorairajoo (2002) เขาได้นำแนวคิดปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของ de Certeau แนวคิดอาวุธของผู้อ่อนแอ (weapon of the weak) ของ James Scott และแนวคิดการต่อสู้แบบพหุลักษณะ (a plurality of resistance) ของ Michel Foucault มาใช้อธิบายวิถีชีวิตของชาวนายู เมื่อต้องเผชิญกับผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจนทำให้ปลาลดจำนวนลงอย่างมาก และปัญหาโครงสร้างทางสังคมที่ทำให้ชาวนายูเสียเปรียบจนกลายเป็นคนยากจนท่ามกลางสภาพปัญหาดังกล่าวทำให้ชาวนายูต้องทำการต่อรองเพื่อเอาชีวิตรอด เช่น การใช้ความเป็นชาติพันธุ์ชาติไทยเพื่อรับจ้างทำต้มยำกุ้งแบบไทยในร้านอาหารไทยที่มาเลเซีย การเข้าร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อเรียกร้องปัญหาสิ่งแวดล้อม รวมถึงการใช้อัตลักษณ์ของคน

มุสลิมในการต่อรอง หรือในงานศึกษาปฏิบัติการในชีวิตประจำวันผ่านพื้นที่แต่งงานข้ามชาติพันธุ์ของวันเพ็ญ สุภาจันทร์ (2556) ได้นำแนวคิดปฏิบัติการในชีวิตประจำวันมาใช้ร่วมกับแนวคิดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของผู้แต่งงานข้ามชาติพันธุ์ที่เปลี่ยนจากวัฒนธรรมรูปแบบเดิมเข้าสู่วัฒนธรรมรูปแบบใหม่ท่ามกลางการปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ในชีวิตประจำวัน

ยิ่งกว่านั้น แนวคิดปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของ de Certeau ได้ให้ความสำคัญกับการเสนอบทบาทของผู้ใช้ให้เป็นตัวเอก และพยายามคิดค้นวิธีการนำเสนอเรื่องในชีวิตประจำวันอย่างเป็นจริงที่สุดด้วยวิธีการที่หลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิธีการถ่ายทอดชีวิตประจำวันออกมาในรูปแบบของเรื่องเล่า (สุธาริน คุณผล, 2550: 122-131) ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงให้ความสำคัญกับการถ่ายทอดชีวิตประจำวันของเกษตรกรท่ามกลางการผลิตไก่เนื้อในระบบเกษตรพันธสัญญาอย่างเป็นจริงที่สุด

2. บริบทพื้นที่และการยอมรับระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรในชุมชนท้ายตลาด

เพื่อทำความเข้าใจเงื่อนไขสำคัญที่อยู่เบื้องหลังการยอมรับและเข้าสู่รูปแบบการผลิตพันธสัญญาของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อในชุมชนท้ายตลาดได้มากกว่าการกล่าวถึงเพียงปรากฏการณ์ที่พบเห็นจากปฏิบัติการของรัฐ บริษัทธุรกิจการเกษตร และเกษตรกร ผู้เขียนได้ทำการศึกษาบริบทความเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ที่มีอิทธิพลต่อความคิดของเกษตรกร โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในภาคกลางและความเปลี่ยนแปลงของวิธีการผลิตในชุมชนท้ายตลาดที่สะท้อนผ่านการผลิตและการใช้แรงงานของผู้คนในชุมชน รวมถึงการใช้ชีวิตเยี่ยงคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อุตสาหกรรมเข้มข้น

ภาคกลางเป็นพื้นที่แรกที่ได้รับอิทธิพลจากระบบเศรษฐกิจทุนนิยมจนเริ่มทำการผลิตและแลกเปลี่ยนอย่างเข้มข้นกว่าภูมิภาคอื่นๆ ในประเทศ (วิทยากร เชียงกุล, 2525: 57) และส่งผลให้จังหวัดลพบุรีกลายเป็นพื้นที่เป้าหมายในการพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาอุตสาหกรรมไก่เนื้อ เนื่องจากมีเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์และโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ที่เอื้อต่ออุตสาหกรรมสัตว์และพืช (สุคนธา ยิ้มพงษ์, 2547) ด้วยเหตุนี้ ชุมชนท้ายตลาดจึงได้รับอิทธิพลของกระแสการพัฒนากระบวนเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและรูปแบบการผลิตในระบบเกษตรพันธสัญญาอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้

ความเปลี่ยนแปลงทางการผลิตของชุมชนท้ายตลาดในระยะกว่า 2 ทศวรรษที่ผ่านมา ผู้เขียนพบว่าเกษตรกรในชุมชนได้ทำการผลิตอย่างเข้มข้น แสดงให้เห็นจากการใช้พื้นที่นาและบริเวณบ้านอย่างเต็มประสิทธิภาพ ทั้งการทำนาตลอดทั้งปี การทำฟาร์มไก่ใกล้บ้าน การเลี้ยงปลา การเลี้ยงหมู เลี้ยงเป็ด เลี้ยงวัว รวมถึงการจับปลาตามบ่อธรรมชาติเพื่อขายในท้องถิ่น โดยชาวบ้านส่วนใหญ่จะทำการสิกรรมผ่านการรับช่วงผลผลิตทางการเกษตรมาดำเนินการผลิตในพื้นที่ของตนเองก่อนค่อยนำออกไปขายในรูปแบบพันธสัญญากับตลาดภายนอกชุมชน ด้วยการติดต่อกับผู้ซื้อภายนอกชุมชนให้เข้ามารับซื้อผลผลิตภายในชุมชนวิธีการเช่นนี้สามารถลดระยะเวลาการดูแลให้สั้นลงและสามารถเพิ่มมูลค่าได้ ดังกรณีการเลี้ยงปลา การทำนา การเลี้ยงไก่ และอาชีพเกษตรอื่นๆ ที่เกี่ยวพันกับคนข้างนอก ซึ่งไม่ใช่คนในครัวเรือน ญาติพี่น้อง หรือคนในชุมชนของตนเอง ในขณะที่เดียวกับคนในชุมชนที่มีที่ดินและมีรายได้น้อยกว่าครอบครัวอื่นๆ มักนิยมออกไปใช้แรงงานในโรงงาน หรือบางส่วนได้ตัดสินใจเลือกทำอาชีพในหมู่บ้านด้วยการรับจ้างก่อสร้างในบริเวณชุมชนตนเองและชุมชนใกล้เคียง รวมถึงการแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนออกมาขาย เช่น การจับปลา และ

การจับสัตว์ต่างๆ ในพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน ซึ่งในการแสวงหาทรัพยากรให้เพียงพอต่อรายได้บางครั้งชาวบ้านก็เรียนรู้ที่จะจ่ายเงินให้กับเจ้าหน้าที่รัฐ หรือ การจ่ายส่วยเพื่อให้สามารถจับปลาได้หลายวิธี

การจัดแบ่งแรงงานในชุมชนท้ายตลาดเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างสลับซับซ้อน จากการเก็บข้อมูลในระหว่างที่ผู้เขียนเข้าไปพักอาศัยกับครอบครัวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ทำให้ทราบว่า ครอบครัวนี้มีสมาชิกในครัวเรือน ทั้งหมด 10 คน ประกอบไปด้วย ตา ยาย ลูกชาย 2 คน ลูกสาว 1 คน ลูกเขย 1 คนจากภาคอีสาน ลูกสะใภ้จากภาคเดียวกัน และหลานชายอีก 4 คน โดยครอบครัวของลูกคนโตมักเที่ยวมาพักในบ้านหลังเดียวกันนี้เป็นประจำ และมีญาติๆ จากจังหวัดอื่นมาเยี่ยมเยือนตามเทศกาลงานบุญในหมู่บ้านเป็นประจำ โดยการจัดแบ่งแรงงานจะให้ลูกสะใภ้กับลูกชายพักอาศัยอยู่ในบ้านพ่อและแม่ ซึ่งลูกชายคนเล็กมีอาชีพรับจ้างขับรถส่งสินค้าให้บริษัท ภรรยาทำงานในโรงงานใกล้หมู่บ้าน ส่วนแม่ยายมีบทบาทในการเป็นแม่บ้านเพื่อดูแลเรื่องอาหารการกิน การเลี้ยงหลาน การทำความสะอาด และการงานในบ้านทั่วไป ในบางครั้งพ่อตาได้สลับบทบาทในครัวเรือนกับแม่ยายเพื่อดูแลหลาน และผันตัวเองไปทำอาชีพรับจ้างจัดเวทีเครื่องเสียงและเครื่องไฟตามงานมหรสพ หรืองานบุญต่างๆ ร่วมกับลูกชายคนเล็กและหลานๆ ส่วนลูกเขยกับลูกสาวคนโตได้ออกไปทำงานโรงงานในจังหวัดอยุธยา เนื่องจากมีระยะทางไม่ไกลจากจังหวัดลพบุรี และพวกเขาสามารถเดินทางกลับบ้านได้ในบ่อยครั้งเพื่อมาหาลูกๆ ที่ให้พ่อกับแม่ช่วยรับเลี้ยง

สำหรับญาติคนอื่นๆ ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันได้ทำการประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป รับราชการในกรุงเทพฯ และบางคนได้

ลาออกจากการทำงานรับจ้างขับรถเมล์ในกรุงเทพฯ เพื่อออกมาทำการเลี้ยงไก่เนื้อในระบบเกษตรพันธสัญญา แต่เนื่องจากเผชิญกับปัญหาด้านสุขภาพและรายได้ไม่ดีจึงตัดสินใจหนีออกมาจากระบบเกษตรพันธสัญญามาทำการเกษตรอย่างอื่นแทน โดยใช้เงินทุน แรงงานและแสวงหาตลาดเอง แต่ยังไม่ประสบผลสำเร็จเนื่องจากเผชิญกับภัยน้ำท่วมเสียก่อน ทำให้เขามีความจำเป็นต้องพึ่งรายได้ประจำจากภรรยาในการดูแลครัวเรือนของตนเอง ส่วนครอบครัวอื่นๆ ในชุมชนท้ายตลาดก็มีลักษณะคล้ายกัน โดยการจัดแบ่งแรงงานเพื่อแสวงหารายได้ตามแหล่งเศรษฐกิจต่างๆ ในหนึ่งครัวเรือนจะประกอบอาชีพหลายอย่างเพื่อสร้างรายได้จากหลายส่วน ทั้งรายได้จากการผลิตในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร แต่ในปัจจุบันคนในวัยแรงงานได้นิยมทำงานนอกภาคเกษตรเนื่องจากมีรายได้ประจำและสวัสดิการที่มั่นคงกว่า โดยพบว่าชาวบ้านในชุมชนท้ายตลาดได้ประกอบอาชีพเป็นชานาและกรรมกรในโรงงานพร้อมๆ กับการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจในครัวเรือนด้วยการส่งลูกไปเรียนในโรงเรียนช่าง หรือ สถาบันอาชีวะ เพื่อเตรียมตัวแสวงหารายได้จากโรงงานอุตสาหกรรม

สภาพความเป็นอยู่ในหมู่บ้านได้สะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของผู้คนในชุมชนที่เชื่อมโยงกับภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น ตัวอย่างเช่น สถานที่อยู่อาศัยของชาวบ้านในชุมชนท้ายตลาด ถึงแม้ไม่ได้สร้างด้วยตึกสูง หรือ อาคารพาณิชย์เหมือนชุมชนในเมือง แต่มีลักษณะการใช้ชีวิตของคนในชุมชนคล้ายคลึงกับคนในเขตเมืองอุตสาหกรรม กล่าวคือ แรงงานเป็นจำนวนมากในชุมชนท้ายตลาดได้ทำงานรับจ้างในโรงงานที่ตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียงกับหมู่บ้านของตนเอง โดยแรงงานเหล่านี้ได้ใช้หมู่บ้านของตนเองเป็นเสมือนหอพักในเมืองอุตสาหกรรม หรือ Gray เรียกว่า Dormitory Village (Jennifer Gray, 1992; อ้างอิงมาจาก จามรี เชียงทองและคณะ, 2554: 29) ซึ่งเวลา

ประมาณดีห้าจะมีรถประจำบริษัทเข้ามารับคนงานไปทำงานในโรงงาน และกลับมาส่งในช่วงเย็นเป็นประจำ

ความเปลี่ยนแปลงทางการผลิตดังกล่าวนี้ มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อความคิดและความคาดหวังของเกษตรกรในชุมชนท้ายตลาด ซึ่งกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ปฏิบัติการผนวกเกษตรกรเข้าสู่รูปแบบการผลิตในระบบเกษตรพันธสัญญาของรัฐและบริษัทธุรกิจ การเกษตรประสบความสำเร็จได้ในปัจจุบัน

ขณะที่การเลี้ยงไก่เนื้อพันธสัญญาในชุมชนท้ายตลาดเกิดขึ้นในปี พ.ศ.2536 โดยการผลักดันจากเจ้าหน้าที่รัฐและบริษัทธุรกิจ การเกษตร ภายใต้การสนับสนุนจากนโยบายรัฐและวิธีการแสวงหา ลูกเล้าของบริษัทธุรกิจการเกษตร ผ่านการสร้างแรงจูงใจให้เกษตรกรเข้าร่วมทำสัญญากับบริษัทด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การโฆษณาถึงข้อดีของการทำการเกษตรพันธสัญญา การสร้างตัวแทนขยายลูกค้าของบริษัท และเกษตรกรต้นแบบที่ประสบผลสำเร็จจากการเลี้ยงภายในชุมชน การส่งตัวแทนบริษัทเข้ามาแนะนำเทคนิควิทยาการในการเลี้ยงไก่ที่ทันสมัย และการเข้าถึงแหล่งเงินทุนให้กับเกษตรกร เป็นต้น

การประสานงานระหว่างรัฐกับบริษัทธุรกิจการเกษตรได้คลี่คลายปัญหาทางการผลิตของเกษตรกรได้ในระดับหนึ่ง กล่าวคือ การแก้ปัญหาเรื่องการประกันราคา การแก้ปัญหาเรื่องตลาดที่รองรับการผลิต และปัจจัยการผลิตอื่นๆ ที่เกษตรกรไม่สามารถแสวงหาเองได้ เนื่องจากการขาดแคลนเงินทุน วิธีการเหล่านี้ได้ตอบสนองความต้องการและความมั่นใจของเกษตรกรเพิ่มมากขึ้นกว่าการผลิตในอดีตที่ผ่านมา ประกอบกับความคุ้นเคยและความคาดหวังต่อการใช้ชีวิตอยู่ในบ้านเกิด ได้ส่งผลสำคัญต่อกระบวนการตัดสินใจเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อในชุมชนท้ายตลาด แต่ใน

ขณะเดียวกันผู้เขียนได้พบว่าเกษตรกรได้ทำการตัดสินใจในอีกลักษณะหนึ่ง คือ การตัดสินใจเฉพาะหน้าของเกษตรกรซึ่งอาจเกิดจากความชอบส่วนตัว ดังกรณีที่เกษตรกรในชุมชนตอบกับผู้เขียนว่า “เขาเป็นคนชอบเลี้ยงสัตว์อยู่แล้วพอเขามาส่งเสริมก็นึกอยากเลี้ยง” (สมศักดิ์ สอนกมล, 2554: สัมภาษณ์)

กล่าวโดยสรุป บริบทความเปลี่ยนแปลงทางการผลิตของชุมชนท้ายตลาดได้สะท้อนให้เห็นการดำรงชีวิตของเกษตรกรท่ามกลางการผลิตในระบบทุนนิยมอย่างเข้มข้น ภายใต้การแสวงหารายได้เข้าสู่ครัวเรือนผ่านประสบการณ์ทางด้านการผลิตที่หลากหลาย การใช้แรงงานอย่างสลับซับซ้อน รวมถึงการใช้ชีวิตเยี่ยงคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อุตสาหกรรมอย่างเข้มข้น ซึ่งกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการตัดสินใจเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกร ด้วยเหตุนี้ บริษัทธุรกิจการเกษตรจึงได้ฉวยโอกาสผนวกเกษตรกรให้เข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา ผ่านวิธีการสร้างแรงจูงใจและความเชื่อมั่นในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะการแก้ปัญหาเรื่องปัจจัยการผลิตที่เกษตรกรไม่สามารถสร้างขึ้นเองได้

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้สภาพเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและรูปแบบการผลิตในระบบเกษตรพันธสัญญาจะเข้าควบคุมวิถีการผลิตของเกษตรกรอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ แต่ในทางตรงกันข้ามได้ปรากฏให้เห็นถึงศักยภาพของแรงงานเกษตรกรที่ถูกพัฒนาขึ้นท่ามกลางสภาพโครงสร้างความสัมพันธ์ที่เสียเปรียบ ด้วยการต่อสู้ต่อรองอย่างเปิดเผยและไม่เปิดเผย ดังจะกล่าวถึงในหัวข้อถัดไป

3. กลยุทธ์การต่อรองอย่างเปิดเผยของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อ

การต่อรองอย่างเปิดเผยของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อในชุมชนท้ายตลาดเกิดขึ้นภายใต้เหตุผล 3 ประการ ประการแรก เกิดขึ้นจากการ

ประเมินของเกษตรกรแล้วว่ากลยุทธ์การต่อรองที่ใช้จะไม่ส่งผลให้บริษัทธุรกิจการเกษตรมีปฏิบัติการโต้กลับจนเกิดผลเสียต่อกระบวนการผลิตของเกษตรกร เช่น การต่อรองกับนักวิจัย นักพัฒนาเอกชน และนักวิชาการที่เห็นใจเกษตรกร ประการที่สอง เกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์ที่เกษตรกรไม่สามารถยอมรับกับความเดือดร้อนที่ตนเองกำลังเผชิญอยู่ได้ และประการสุดท้าย ความกล้าหาญที่เกิดขึ้นจากความไม่ต้องการอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาอีกต่อไป หรือหนีออกจากการทำสัญญาการผลิตกับบริษัทการเกษตร รวมถึงการสะสมความกล้าหาญจากการเรียนรู้ การเคลื่อนไหวต่อรองเชิงนโยบายกับเครือข่ายผู้เดือดร้อนจากเกษตรพันธสัญญา ซึ่งมีวิธีการต่อรองทั้งหมด 3 รูปแบบ

1) การเผชิญหน้าและการเจรจา เป็นกลยุทธ์การต่อรองของเกษตรกรที่นำออกมาใช้เป็นลำดับแรกเมื่อเกิดปัญหาขึ้นในระหว่างการผลิต ซึ่งถือเป็นวิธีการที่ใช้ได้ผลที่สุดของเกษตรกร ดังกรณีการเกิดวิกฤติน้ำท่วมใหญ่ในปี พ.ศ.2554 เกษตรกรได้เผชิญกับความเสียหายอย่างหนักจนทำให้พวกเขาต้องแสวงหาหนทางถ่ายถอดความทุกข์ของตนเองให้สังคมข้างนอก หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้รับรู้ เพราะหวังว่าอาจช่วยเหลือพวกเขาท่ามกลางสถานการณ์ดังกล่าวได้ ตั้งแต่การแจ้งเหตุการณ์ให้กับเจ้าหน้าที่รัฐ และบริษัทผู้ทำสัญญากับเกษตรกรได้รับทราบด้วยการโทรศัพท์แจ้งให้ทราบเรื่องผลกระทบที่เกษตรกรได้รับเพื่อขอความเห็นใจและอยากให้ช่วยเหลือ หรือในระหว่างที่ผู้เขียนเข้าไปในชุมชนช่วงน้ำท่วมเพื่อรวบรวมข้อมูลความเสียหายออกมาทำสื่อให้กับสังคมข้างนอกได้รับรู้ โดยการเชิญเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อมาให้สัมภาษณ์และกรอกแบบสำรวจข้อมูลความเสียหาย ปรากฏว่าเกษตรกรเดินทางมาให้ข้อมูลอย่างพร้อมเพรียงและกล่าวถึงความคาดหวังต่อผู้เขียนถึงเรื่องการหาทางช่วยเหลือ เช่น การบอกเล่าความเสียหายที่เกิดขึ้นในฟาร์มของตน การกรอกข้อมูลความเสียหาย รวมถึงการเสนอข้อ

เรียกร้องให้อำนาจให้หน่วยงานของรัฐ บริษัท หรือสังคมข้างนอกได้เห็นใจ และเข้ามาช่วยเหลือ (คณะทำงานเครือข่ายเพื่อความเป็นธรรมของระบบเกษตรพันธสัญญา, 2555) ซึ่งวิธีการต่อรองเหล่านี้มีผลให้ผู้เขียนต้องเร่งทำการเก็บรวบรวมข้อมูลความเสียหายและข้อเสนอของเกษตรกรเพื่อนำมาเผยแพร่ให้เกิดกระแสความช่วยเหลือขึ้นในสังคม โดยการทำจดหมายและรวบรวมรายชื่อผู้เดือดร้อนพร้อมทั้งนำข้อมูลความเสียหายที่เกิดขึ้นระหว่างน้ำท่วมครั้งนี้ออกมาให้สังคมได้รับรู้ ผ่านงานวิจัยที่บ้านและนำเสนอในเวทีบรรณารักษ์ของเครือข่ายผู้เดือดร้อนจากระบบเกษตรพันธสัญญา

เมื่อระดับน้ำที่ท่วมเริ่มลดระดับลงผู้เขียนกลับเข้าไปเก็บข้อมูลจากเกษตรกรผู้ได้รับความเดือดร้อนอีกครั้ง พบว่าบริษัทธุรกิจการเกษตรในท้องถิ่นบางรายได้เข้ามาข่มขู่เกษตรกรว่าจะฟ้องร้องถ้าหากไม่ยอมจ่ายค่าเสียหายที่เกิดขึ้นกับปัจจัยการผลิตของบริษัทในระหว่างน้ำท่วม ด้วยเหตุนี้ เกษตรกรบางรายจึงเกิดความกังวลเป็นอย่างมากจนตัดสินใจเข้าไปปรึกษาหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับความยุติธรรมในจังหวัดลพบุรีเพื่อหาทางรับมือกับปัญหาดังกล่าว แต่เมื่อเกษตรกรตัดสินใจจะต่อสู้ทางกฎหมาย บริษัทก็เปลี่ยนวิธีการจัดการกับเกษตรกรโดยเสนอให้เกษตรกรทำการเลี้ยงไก่เพื่อชดเชยค่าเสียหายผ่านการหักรายได้จากการเลี้ยงไก่ตัวละ 3 บาทต่อรอบการผลิต หรือต้องจ่ายส่วนแบ่งให้กับบริษัทในกรณีที่ทางการจ่ายค่าชดเชยให้เกษตรกร

กรณีที่บริษัทเข้ามาจับไก่ก่อนเวลานัดหมาย จนทำให้เกษตรกรถูกหักค่าน้ำหนักไก่ เนื่องจากอาหารยังเหลือในกระเพาะอาหาร หรือเรียกว่า “การตัดค่างกระเพาะ” ซึ่งเกิดขึ้นจากไก่งดอาหารไม่ถึง 12 ชั่วโมงก่อนการชั่งน้ำหนัก ผู้เขียนพบว่าเกษตรกรบางรายได้ใช้วิธีการเข้าไปเจรจากับเจ้าของบริษัทเพื่อเรียกร้องให้เกิดความเห็นใจ

และชดเชยค่าเสียหายจากกรณีดังกล่าว โดยเกษตรกรได้กล่าวถึงกรณีนี้ว่า "เราไม่โหด เข้าไปถามในบริษัทเลยว่าทำแบบนี้ไม่ได้จนบริษัทต้องยอมให้ เพราะเจ้าหน้าที่มาจับไก่ก่อนเวลาและตัดค่ากระเพาะไก่เรา และเขายอมให้เงินช่วยสองพันบาท" (สำเนียง โตจาด, 2554: สัมภาษณ์)

กรณีการเจรจากับผู้เขียนเพื่อสร้างความเข้าใจและคาดหวังว่าจะได้รับความช่วยเหลือ ดังเช่น ในระหว่างที่ผู้เขียนลงสนามเก็บข้อมูลไปตามบ้านเรือนและได้พบกับภรรยาของชูชีพ สวนทอง ได้ตั้งคำถามกับผู้เขียนว่า ในการวิจัยครั้งนี้จะสามารถช่วยเกษตรกรได้อย่างไร ซึ่งคำถามนี้มีนัยการเรียกร้องและกระตุ้นให้ผู้เขียนจำเป็นต้องหาคำตอบที่พอใจแก่ผู้ถาม หรือกรณีที่เกษตรกรเลือกใช้วิธีการอธิบายถึงความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้นในระหว่างการผลิต เพื่อระบายความทุกข์ที่เกิดขึ้น เช่น การปรับทุกข์เกี่ยวกับเรื่องการผลิตไก่ในงานบุญประเพณี หรือในการประชุมกับทางเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลและหน่วยงานต่างๆ รวมถึงการจัดเวทีประชุมงานวิจัยและการสนทนาแบบกลุ่มกับผู้เขียน โดยเนื้อหาของ การปรับทุกข์จะเกี่ยวข้องกับการเลี้ยงไก่ว่ามีปัญหาอย่างไร การเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับวิธีการแก้ปัญหา เช่น การเสนอว่าให้ประกอบอาชีพอย่างอื่นที่อาจดีกว่า รวมถึงการแนะนำวิธีการแก้ปัญหาในระหว่างการผลิตไก่ให้กับเกษตรกรด้วยกันฟัง

ในทางตรงกันข้าม เกษตรกรบางรายเลือกกล่าวสนับสนุนบริษัทที่ตนเองเลี้ยงไก่ด้วยว่า "บริษัทที่ตนเองทำสัญญาด้วยดีกว่าบริษัทเดิมเพราะเขาทำกับเราไว้ไม่ดี แต่บริษัทนี้บางทีเขาก็ให้ของใช้เรา" (ชะลอ พิมพ์แก้ว, 2554: สัมภาษณ์) ซึ่งเกิดขึ้นในระหว่างที่เกษตรกรกำลังเปรียบเทียบข้อดีข้อเสียของบริษัทที่เข้ามาดำเนินการกับเกษตรกร ในชุมชนท้ายตลาด ในขณะที่เดียวกันเกษตรกรได้เลือกที่จะเล่าปัญหาให้กับคนที่สามารถสื่อสารเรื่องราวของพวกเขาให้กับบริษัทได้รับทราบ

โดยเฉพาะการสื่อสารผ่านคนในชุมชนที่มีความใกล้ชิดกับบริษัท หรือเกษตรกรที่เลี้ยงไก่เนื้อกับบริษัทเดียวกัน เพราะพวกเขามีโอกาสเป็นผู้เจรจาอย่างไม่เป็นทางการกับบริษัทแทนตนเองได้

กล่าวโดยสรุป ในหลายกรณีที่กล่าวมาได้สะท้อนให้เห็นวิธีการเจรจาต่อรองท่ามกลางสถานการณ์ที่แตกต่างกันของเกษตรกร ซึ่งขึ้นอยู่กับการประเมินสถานการณ์ว่าเป็นผลดีต่อการเลี้ยงไก่ของเกษตรกรหรือไม่ ด้วยเหตุนี้ การเจรจาต่อรองจึงเป็นวิธีการที่ถูกนำมาใช้มากที่สุดและที่น่าสนใจ คือ การเจรจาต่อรองของเกษตรกรได้กระทำการกับบุคคลต่างๆ ที่ไม่ใช่เจ้าหน้าที่บริษัทเพียงฝ่ายเดียว เช่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ นักวิจัย และนักสื่อมวลชน รวมถึงเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อพันธสัญญาด้วยกันเอง

2) การสร้างวรรณกรรมสะท้อนชีวิตสะท้อนการต่อรอง

เลี้ยงไก่ไร้ญาติ	ผูกมัดตัวเอง
เกรงใจนายทุน	หมกมุ่นความเครียด
รังเกียจสังคม	ทับถมตนเอง

(ทองเจือ เขียวทอง, 2554: สัมภาษณ์)

เมื่อผู้เขียนเดินทางเข้าสู่สนามข้อมูลในชุมชนท้ายตลาดทองเจือ เขียวทอง ได้พาผู้เขียนเดินทางด้วยรถกระบะคันเก่าสีน้ำเงินของเขา เพื่อทำการสำรวจฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อที่ตั้งอยู่ทั่วไปในชุมชนท้ายตลาด พร้อมไปกับการแนะนำผู้เขียนให้รู้จักกับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อในระบบเกษตรพันธสัญญารายอื่นๆ ในระหว่างการเดินทางทองเจือได้เล่าเรื่องราวความเป็นมาของการเลี้ยงไก่เนื้อภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาให้ผู้เขียนฟังในหลายแง่มุม จนต้องหยิบสมุดขึ้นมาจดบันทึกพร้อมกับการจ้องมองที่ใบหน้าของผู้พูดไปตลอดทาง เมื่อถึงเวลาหยุดรถทองเจือได้พาผู้เขียนเดินขึ้นไปสำรวจฟาร์มไก่เนื้อบนคูน้าในช่วงเย็น บกกลอน

บทดังกล่าวจึงถูกถ่ายทอดให้ผู้เขียนได้รับฟัง นอกจากทองเจือจะมีความสามารถในการแต่งกลอนแล้วเขายังมีความสามารถในการแหล่และแต่งเพลงเพื่อสะท้อนเรื่องราวชีวิตที่เกิดขึ้นในระบบเกษตรพันธสัญญา ซึ่งมีเนื้อหาประชดประชันและเรียกร้องให้คนที่อ่านหรือฟังเกิดความเข้าใจชีวิตเกษตรกร

การสร้างวรรณกรรมดังกล่าว มีนัยแห่งการต่อรองกับบริษัทธุรกิจการเกษตรและผู้ที่ได้รับสาร โดยถือเป็นการต่อรองอย่างเปิดเผย เนื่องจากทองเจือได้นำทั้งบทเพลง บทกลอน และวรรณกรรมอื่นๆ ที่แต่งขึ้นมาถ่ายทอดให้ผู้เขียน สื่อมวลชน นักพัฒนาเอกชน และนักวิชาการ ทั้งในการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการและในเวทีสาธารณะที่มีการสื่อสารต่อสังคม ซึ่งความกล้าหาญเหล่านี้เกิดขึ้นจากการเข้าร่วมกับเครือข่ายผู้เดือดร้อนจากเกษตรพันธสัญญาและส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะทองเจือได้ตัดสินใจหนีออกจากระบบเกษตรพันธสัญญาจึงไม่มีความจำเป็นต้องพึ่งพาบริษัทธุรกิจการเกษตร

3) การต่อรองผ่านงานวิจัยไ้บ้านและการเข้าร่วมกับเครือข่ายเกษตรกรพันธสัญญา เมื่อผู้เขียนร่วมทำงานวิจัยไ้บ้านกับเกษตรกรในชุมชนท้ายตลาด กรณีศึกษา เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อในระบบพันธสัญญา จังหวัดลพบุรี สิ่งที่เกิดขึ้น คือ ความผูกพันระหว่างผู้เขียนกับเกษตรกรเนื่องจากการใช้ระยะเวลาที่ยาวนานในการทำวิจัยในพื้นที่เดียวกัน โดยความผูกพันปรากฏออกมาในรูปของความเห็นใจ เนื่องจากผู้เขียนได้สัมผัสกับสภาพการผลิตที่ยากลำบากของเกษตรกรในปัจจุบัน ซึ่งอาจเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่เอื้อให้เกษตรกรจัดวางผู้เขียนไว้เพื่อทำการต่อรอง โดยเฉพาะในกรณีที่เกษตรกรไม่สามารถถ่ายทอดเรื่องราวของตนเองด้วยเทคนิคอื่นๆ ได้ เช่น การสื่อสารกับคนข้างนอกผ่านการเขียนรายงานการวิจัย และการเขียนข่าว เป็นต้น

ขณะที่รายงานการวิจัยไต้หวันได้กลายเป็นเครื่องมือต่อรองของเกษตรกร โดยให้ความสำคัญกับข้อมูลความเดือดร้อนและข้อเสนอจากปากของเกษตรกรเอง ผ่านวิธีการจัดเวทีสาธารณะที่มีสื่อมวลชน นักวิชาการ นักพัฒนาเอกชน และผู้ที่สนใจทั่วไปเข้าร่วมรับฟัง ส่วนเกษตรกรผู้ทำงานวิจัยเรื่องเกษตรพันธสัญญาในหลายพื้นที่ก็ได้รวมตัวกันจัดตั้งเครือข่ายเกษตรกรพันธสัญญา เพื่อรณรงค์ให้เกิดความเป็นธรรมในการผลิตและรายได้ในสังคม โดยมีคณะทำงานเป็นตัวแทนจากกลุ่มเกษตรกร นักวิชาการ และนักพัฒนาเอกชน ซึ่งเกษตรกรในชุมชนท้ายตลาดบางรายได้ตัดสินใจเข้าร่วมกับเครือข่ายดังกล่าวเพื่อผลักดันข้อเสนอของตนเอง พร้อมกับใช้โอกาสนี้สร้างรายได้จากการขายผลผลิตทางการเกษตร ดังกรณีทองเจือ เขียวทอง นำหน่อไม้ต้องมาขายในที่ประชุมของเครือข่ายเกษตรกรพันธสัญญา

4. กลยุทธ์การต่อรองโดยไม่เปิดเผยของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อ

กลยุทธ์การต่อรองโดยไม่เปิดเผยของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อในชุมชนท้ายตลาด เกิดขึ้นเนื่องจากเกษตรกรเล็งเห็นผลแล้วว่าการต่อรองแบบเปิดเผยที่จะปฏิบัติการกับบริษัทธุรกิจการเกษตร อาจเป็นเงื่อนไขที่บริษัทจะทำลายโอกาสในการสร้างรายได้เข้าสู่ครัวเรือนของพวกเขา กล่าวคือ เกษตรกรไม่สามารถกระทำต่อรองอย่างเปิดเผยได้ในเงื่อนไขที่พวกเขายังต้องพึ่งพาการผลิตจากบริษัท ซึ่งมีสาเหตุสำคัญ 4 ประการ ประการแรก เป็นเหตุผลที่เกษตรกรต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตที่ไม่สามารถแสวงหาเองได้จากบริษัท เช่น พันธุ์ไก่เนื้อ อาหาร ยาและเวชภัณฑ์ รวมถึงตลาดรองผลผลิต ประการที่สอง ถ้าหากเกษตรกรจะตัดสินใจเลิกเลี้ยงไก่เนื้อกับบริษัทและหันไปทำการผลิตอย่างอื่น เกษตรกรจะต้องลงทุนอย่างมหาศาลเพื่อแลกกับการปรับปรุงพื้นที่ให้สอดคล้องกับกิจกรรมการผลิตอย่างอื่น เช่น การปรับโรงเรือนเลี้ยงไก่

เนื้อบนบ่อปลาโดยการถมดินเป็นจำนวนมาก และการใช้เงินทุนมหาศาลในการลงทุนอย่างอื่นแทน ประการที่สาม เมื่อเปรียบเทียบการเลี้ยงไก่พันธุ์สัญญากับอาชีพอื่นตามขีดความสามารถของเกษตรกรแล้ว พบว่าการทำสัญญากับบริษัทยังสามารถสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรได้มากกว่า ประการสุดท้าย เกษตรกรยังสามารถระทำการต่อรองเพื่อความอยู่รอดได้ ถึงแม้ว่าจะต้องแลกกับการใช้แรงงานอย่างหนักก็ตาม ด้วยเหตุนี้ เกษตรกรจึงเลือกใช้กลยุทธ์การต่อรองอย่างลับๆ และหลากหลายรูปแบบท่ามกลางการพึ่งพาบริษัทธุรกิจการเกษตร

1) การยอมรับมาตรฐานแต่ไม่ปฏิบัติตามทุกขั้นตอน การหันเข้าสู่ระบบการเลี้ยงไก่แบบใหม่ส่งผลให้เกษตรกรต้องแบกรับค่าใช้จ่ายอย่างสูงในการปรับปรุงโรงเรือนให้เป็นไปตามมาตรฐานสากล ซึ่งประกอบไปด้วยการสร้างโรงเรือนให้อยู่ในระบบปิด (evaporative cooling system) หรือชาวบ้านเรียกว่า “อีแวป” โดยการสร้างห้องฆ่าเชื้อ การสร้างเตาเผาไก่ การสร้างจุดพักอาหารและวัคซีน รวมถึงการสร้างจุดเปลี่ยนชุดสำหรับเข้าและออกในโรงเรือน อีกทั้งยังต้องเผชิญกับการแบกรับค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาไก่ในแต่ละรอบการผลิต เพราะฉะนั้น ค่าใช้จ่ายในการซ่อมบำรุงโรงเรือน ค่าไฟฟ้าและค่าวัสดุดิบต่างๆ จะสูงกว่าการเลี้ยงไก่ในระบบเปิดที่มีมาก่อนหน้านี้หลายเท่าตัว การต่อรองในสถานการณ์เช่นนี้เกษตรกรจะนำออกมาใช้ตามวาระโอกาสที่เอื้อต่อการปฏิบัติการได้ โดยเกษตรกรบางรายเลือกเปิดผ้าใบคลุมโรงเรือนเพื่อระบายอากาศในเวลากลางคืน ทั้งนี้ไม่ถูกต้องตามมาตรฐานฟาร์มของทางการ แต่พวกเขาเลือกทำเพราะช่วยลดค่าไฟฟ้าและค่าเชื้อเพลิงในการปั่นเครื่องยนต์ของพัดลมระบายอากาศในโรงเรือน หรือกรณีการเลือกใช้ประโยชน์จากพื้นที่ฟาร์มสำหรับเก็บสิ่งของอย่างอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงไก่

2) การนำความรู้จากประสบการณ์มาใช้ในการเลี้ยงไก่เนื้อ

เมื่อความรู้ของเกษตรกรเกิดขึ้นจากประสบการณ์ในการเลี้ยงไก่เนื้อมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2536 จนถึงปัจจุบัน ประกอบกับการแสวงหาแนวทางเลี้ยงไก่ให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลภายใต้เงื่อนไขความต้องการรายได้สำหรับใช้จ่ายในครัวเรือน เกษตรกรได้คิดค้นและทดลองเลี้ยงไก่อย่างสม่ำเสมอเพื่อลดภาระค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงและนำวิธีการใหม่ๆ มาใช้เพื่อให้ไก่ในโรงเรือนมีความแข็งแรงขึ้น

สมศักดิ์ สอนกมล ได้กล่าวถึงการเลี้ยงไก่เนื้อด้วยการงดให้วัคซีนที่ไม่จำเป็นและหันมาให้ความสำคัญกับการดูแลไก่อย่างพิถีพิถันแทน กล่าวคือ “หากในช่วงการกกไก่เราทำได้ที่จะช่วยลดการใช้ยาได้มาก เราเคยทดลองมาหลายครั้งไม่ให้ไก่กินยามันทำได้ เริ่มตั้งแต่ลดจำนวนวันที่ดให้ยาไก่ลงมาเรื่อยๆ หลังวันที่สี่สิบห้าไม่ให้ยาไก่ วันที่สามสิบห้าไม่ให้ยา ล่าสุดเหลือสามสิบห้าวัน เราก็ไม่จำเป็นต้องให้ไก่กินยา ถ้ากกไก่ได้ดี” วิธีการเช่นนี้เป็น การนำความรู้ของเกษตรกรมาต่อสู้อำนาจของความรู้ของบริษัทธุรกิจการเกษตรที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกร

อย่างไรก็ตาม เกษตรกรไม่สามารถคืนยาและเวชภัณฑ์ให้กับบริษัทได้ ถึงแม้ในหลายครั้งเกษตรกรไม่ได้ใช้ประโยชน์ในรอบการผลิตนั้น เนื่องจากเกษตรกรเกรงว่าบริษัทธุรกิจการเกษตรจะเกิดความไม่พอใจและสั่งป้งจยการผลิตที่ไม่มีคุณภาพมาให้ ด้วยเหตุนี้ เกษตรกรจำต้องยอมรับการซื้อยาและเวชภัณฑ์โดยไม่สามารถปฏิเสธได้

3) การใช้แรงงานอย่างหนักเพื่อแลกกับรายได้จากทางอื่น

นอกเหนือจากการเลี้ยงไก่เนื้อในโรงเรือนระบบปิดบนบ่อปลาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาแล้ว วิธีการใช้แรงงานอย่างหนักเพื่อแสวงหารายได้จากอาชีพอื่นกลายเป็นการต่อรองอีกทางหนึ่งที่ช่วยให้เกษตรกร

สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ท่ามกลางสภาพการขาดทุนจากการเลี้ยงไก่เนื้อ กับบริษัท แต่การแสวงหารายได้จากอาชีพอื่นยังมีข้ออ่อนในการตอบสนองต่อการอาศัยอยู่ภายในหมู่บ้านของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อ เพราะเกษตรกรไม่สามารถทิ้งบ้านเรือน และพื้นที่การผลิตเหมือนกับเกษตรกรในรูปแบบการผลิตอื่นๆ ในชุมชนได้ เนื่องจากภาระการเลี้ยงไก่ในโรงเรือน ดังนั้น เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อในชุมชนท้ายตลาดจึงนิยมทำอาชีพอย่างอื่นที่สามารถไปและกลับเข้ามาพักที่บ้านของตนเองได้ เช่น การรับจ้างทั่วไปในชุมชน การทำนา การหาปลา และการค้าขาย เป็นต้น

ผู้เขียนพบว่า เกษตรกรที่มีปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดิน บ่อปลา และแรงงานในครัวเรือนจำนวนมากจะประกอบอาชีพได้หลายอย่าง ด้งกรณีของซูชีพ สวนทอง จะประกอบอาชีพเลี้ยงเป็ดในโรงเรือนแทนการเลี้ยงไก่เนื้อกับบริษัท เมื่อพบว่าตนเองขาดทุนหลายครั้ง และในเวลาเดียวกันก็ได้ทำการเลี้ยงนกหัวจุก เลี้ยงไก่บ้าน เลี้ยงวัว เลี้ยงปลาในบ่อ เลี้ยงปลาตู้ รวมถึงการทำนา ซึ่งความสามารถเหล่านี้เกิดขึ้นจากประสบการณ์และการเรียนรู้ในสถาบันการศึกษา ในกรณีของสมศักดิ์ สอนกมล นอกจากการเลี้ยงไก่เนื้อในระบบเกษตรพันธสัญญาและต้องดูแลภรรยาที่ไม่สบาย เขายังทำหน้าที่เป็นเลขานายกองการบริหารส่วนตำบลท้ายตลาด โดยทำหน้าที่ประสานงานกับผู้คนทั่วไปทั้งภายในและภายนอกชุมชนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับกิจกรรมสาธารณะในท้องถิ่น

อย่างไรก็ตาม การต่อรองในลักษณะนี้สามารถอธิบายได้ในสองลักษณะที่ตรงข้ามกัน กล่าวคือ ด้านหนึ่ง สามารถอธิบายได้ว่าวิธีการต่างๆ ที่กล่าวมาถือเป็นกลยุทธ์การต่อสู้ต่อรองในครัวเรือนของเกษตรกรเพื่อระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราที่มีส่วนสำคัญในการหล่อเลี้ยงชีวิตในครัวเรือน และอีกด้านหนึ่งอธิบายได้ว่าการกระทำดังกล่าว เป็น

การขูดรีดแรงงานตนเองเพื่อแบกรับกับปัญหาที่เกิดขึ้นจากความเสียหายเปรียบในกระบวนการผลิต

4) การเลือกสลับระหว่างการทำการผลิตและหยุดทำการผลิตไถ่เนื้อ เกษตรกรสามารถหลีกเลี่ยงจากการขาดทุนและชะลอความเสียหายได้ในระดับหนึ่ง กล่าวคือ เมื่อรายได้จากการเลี้ยงไก่เนื้อมีแนวโน้มไม่ขาดทุนจากความเสียหายต่างๆ เกษตรกรจะประเมินและตัดสินใจดำเนินการผลิตไถ่เนื้อกับบริษัทธุรกิจการเกษตรต่อไปเรื่อยๆ และเมื่อเผชิญกับการขาดทุนในการผลิต หรือทราบว่า การเลี้ยงในรอบนั้นบริษัทจะส่งไก่พันธุ์ไม่ตีมาให้ เกษตรกรจะเลือกใช้วิธีการหลีกเลี่ยงโดยการปฏิเสธบริษัทว่า “ไม่พร้อมลงไก่ในรอบนี้ เช่น โรงเรือนพังหรือโรงเรือนไม่สมบูรณ์” (ชูชีพ สวนทอง, 2554: สัมภาษณ์) และใช้วิธีการไม่ติดต่อกับบริษัทชั่วคราวจนกว่าจะประเมินได้ว่าไม่มีความเสี่ยงในการรับพันธุ์ไถ่มาเลี้ยง แต่เกษตรกรจะไม่สามารถปฏิเสธบริษัทได้อย่างถาวรเพราะจำต้องพึ่งพาอาหารของปลาที่ได้จากซีไถ่บนโรงเรือน

5) โຕะอาหารกับพื้นที่การต่อต้านและต่อรอง การบอกเล่าปัญหาในลักษณะระบายนอกมาบนโຕะอาหารถือเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นประจำเมื่อผู้เขียนเดินทางเข้ามาสัมภาษณ์เกษตรกรในแต่ละฟาร์ม ในระหว่างการเก็บข้อมูลเกษตรกรมักจะเชิญให้ผู้เขียนร่วมรับประทานอาหารและสังสรรค์ในบ้านเรือนที่สามารถรับแขกได้ หลังจากนั้นการสนทนาจะเริ่มขึ้นตั้งแต่เวลา 6 โมงเย็นเรื่อยไปจนถึง 4 ทุ่ม ซึ่งเป็นเวลาที่เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อว่างเว้นจากภารกิจการดูแลไก่ โดยบทสนทนาในโຕะอาหารได้สะท้อนให้เห็นความรู้สึกไม่พอใจ ภาษาแห่งการต่อต้าน และมีนัยการต่อรองกับบริษัทและสังคมผ่านผู้เขียน

ในกรณีน้ำท่วมครั้งใหญ่เมื่อ ปี พ.ศ.2554 ผู้เขียนได้สนทนากับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อพันธุ์สัญญา และพบว่าชาวบ้านในชุมชนท้าย

ตลาดจำนวนมากมีบทเรียนราคาแพงจากความเสียหายทางเศรษฐกิจ ทั้งจากปัญหาน้ำท่วมโรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อจนต้องซ่อมแซม ปัญหาที่นา โคนน้ำท่วมเสียหาย ปัญหาปลาที่เลี้ยงหลุดออกจากบ่อ รวมถึงปัญหา การติดต่อสื่อสารกับผู้คนข้างนอกชุมชน

ปัญหาของเกษตรกรถูกถ่ายทอดระหว่างผู้เขียนลงพื้นที่และถูก เชิญให้ไปรับประทานอาหารร่วมกับเกษตรกรที่มานั่งจับกลุ่มกันสนทนา ในบ้านของเกษตรกรรายหนึ่ง ซึ่งเกษตรกรบางรายได้ดื่มสุราที่บ้าน และกลับแก้มที่ทำได้จากบ่อน้ำธรรมชาติในชุมชน จากนั้นบรรยากาศ ในวงสนทนาก็เต็มไปด้วยความเป็นกันเองและเริ่มออกรสออกชาติมาก ขึ้น ชะลอในฐานะเจ้าบ้านได้เล่าถึงการกระทำของบริษัทรายหนึ่งที่ไม่ให้ ความช่วยเหลือเขาในช่วงที่เผชิญกับวิกฤติใช้หัวตนกว่า “เราจำได้ครั้งที่ เราเจอปัญหาใช้หัวตนกในปีนั้นเขาทำกับเรายังไง ทุกวันนี้เราก็ไม่ไป เลี้ยงกับเขา” ในเวลาเดียวกันตาแปะได้พูดแทรกเข้ามาทำมกลาง สถานการณ์ที่ตึงเครียด โดยได้กล่าวติดตลกแต่มีนัยประชดประชันว่า “น้ำท่วมรอบนี้สงสัยข้าต้องปลุกผักชีขายแล้วมั้ง ฮ่าฮ่า เลี้ยงไก่ไม่ได้ เลย” ส่วนละออ จันทร์อุไร ได้เล่าถึงความอึดอัดและวิธีการที่ไม่ ยุติธรรมของบริษัทว่า “เราอึดอัดในการเลี้ยงไก่กับบริษัทแต่บางครั้งเราก็ บอกเขา อย่างเช่นเมื่อครั้งที่จับไก่และส่งอาหาร เนื่องจากเกิดกรณี ที่บริษัทส่งอาหารไม่มีคุณภาพมาให้เกษตรกร เวลาเอาอาหารเทลงใน น้ำมันก็ลอยขึ้นมา เอาไปให้ปลาปลา มันยังไม่กิน”

5) การรักษาระดับความลับกับคนภายนอกเพื่อความ ปลอดภัย ผู้เขียนพบว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อมีการรักษาข้อมูล บางอย่างเพื่อความปลอดภัย โดยเกษตรกรจะให้ข้อมูลกับผู้เขียนใน ระดับที่ไม่พลาตพิงให้บริษัทเสียหายหรือบริษัททราบได้ว่าใครเป็นผู้ให้ ข้อมูล เพราะเกรงว่าจะทำให้เกษตรกรเดือดร้อน สังเกตได้จากการเก็บ

ข้อมูลในระยะแรก เมื่อผู้เขียนจะขอถ่ายรูปป้ายชื่อของฟาร์มกลับไปปรากฏว่ามีเกษตรกรบางรายแนะนำให้ผู้เขียนถ่ายรูปส่วนอื่นแทน เพื่อป้องกันไม่ให้บริษัทรู้ว่าป็นฟาร์มของเกษตรกรรายใด เพราะเกษตรกร “ไม่ยอมมีปัญหาเกี่ยวกับบริษัท” (สมศักดิ์ สอนกมล, 2554: สัมภาษณ์) หรือในกรณีที่เกษตรกรตัดสินใจไม่พ่ายผู้เขียนไปยังบริษัทด้วย เนื่องจากเกรงว่าอาจมีปัญหาเกี่ยวกับบริษัท

อย่างไรก็ดี เมื่อเกษตรกรสามารถประเมินได้ว่าการให้ข้อมูลกับผู้เขียนหรือผู้ที่สนใจอาจมีผลกับการต่อรองเพื่อการปรับความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างบริษัทธุรกิจการเกษตรกับเกษตรกรให้ดีขึ้น ประกอบกับเกษตรกรพิจารณาแล้วว่าการให้ข้อมูลจะไม่สร้างความเสียหายให้กับการผลิตไก่เนื้อ พวกเขา ก็จะตัดสินใจให้ข้อมูลที่ปิดลับไว้ ซึ่งขึ้นอยู่กับเงื่อนไขความไว้วางใจที่เกษตรกรมีต่อผู้เก็บข้อมูล

5. บทส่งท้าย

การนำแนวคิดปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน ของ de Certeau มาช่วยวิเคราะห์วิถีชีวิตของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อ เมื่อเผชิญกับความไม่มั่นคงทั้งจากวิธีการสะสมทุนของบริษัทธุรกิจการเกษตรและความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ ผู้เขียนพบว่าประเด็นสำคัญในการช่วยทำความเข้าใจวิถีชีวิตเกษตรกรอยู่ 2 ประการ

ประการแรก เกษตรกรยอมรับระบบเกษตรพันธสัญญา เนื่องจากเป็นรูปแบบการผลิตหนึ่งที่เกิดขึ้นในระบบทุนนิยม ซึ่งส่งผลต่อความคิดและความคาดหวังของเกษตรกรมาอย่างยาวนาน ประกอบกับบริษัทธุรกิจการเกษตรสามารถมองเห็นเงื่อนไขดังกล่าว และฉวยโอกาสสะสมทุนผ่านการผนวกเกษตรกรให้เข้าร่วมทำสัญญาด้วยวิธีการต่างๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกร ด้วยเหตุนี้ เกษตรกรจึงไม่สามารถปฏิเสธการพึ่งพารัฐธุรกิจการเกษตรได้

ประการที่สอง การประเมินศักยภาพและความสามารถของเกษตรกรในระบบเกษตรพันธสัญญาโดยใช้แนวคิดปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน หรือแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับบทบาทของเกษตรกรมีประโยชน์ในการทำความเข้าใจความปรารถนาของเกษตรกรได้ว่าพวกเขาต้องการปรับความสัมพันธ์ทางการผลิตอย่างไรให้ยุติธรรมกับตนเอง ขณะที่กลยุทธ์การต่อรองของเกษตรกรได้พิสูจน์ให้เห็นว่ามีผลต่อการปรับเปลี่ยนท่าทีของบริษัทในการดำเนินการผลิตกับเกษตรกรในระดับหนึ่ง โดยบริษัทยอมผ่อนปรนการควบคุมในบางกรณีเพื่อรักษาความสัมพันธ์แห่งการชู้ตริตไว้

ในทางตรงข้าม การทำความเข้าใจการดำเนินชีวิตของเกษตรกรในระบบเกษตรพันธสัญญา ควรได้รับการพิจารณาอย่างระมัดระวัง เพราะด้านหนึ่งเกษตรกรได้ต่อรองกับตรรกะและกลไกของอำนาจที่มีพลังควบคุมมากกว่าจนอาจทำให้เกิดการประเมินศักยภาพของเกษตรกรที่เกินจริง

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กลุ่มติดตามบทบาทบรรษัท. (2552). **ซีพีกับเกษตรกรรมไทย**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดีการพิมพ์.

กัลปพฤกษ์ ผิวทองงามและคณะ. (2552). **เกษตรพันธสัญญา ผลตอบแทน ความเสี่ยง และความเป็นธรรม**. กรุงเทพฯ: ซีเวิลด์กราฟฟิค.

คณะทำงานเครือข่ายเพื่อความเป็นธรรมของระบบเกษตรพันธสัญญา. (2555). **เกษตรพันธสัญญา: ใครอึด ใครอด?**. เชียงใหม่: ศุภนิത്യ.

จามรี เชียงทองและคณะ. (2554). **ชนบทไทย: เกษตรกรระดับกลาง และแรงงานไร้ที่ดิน**. เชียงใหม่: บลูมมิ่ง ครีเอชั่น.

ชัชวรินทร์ ชัยดี. (2558). ระบบเกษตรพันธสัญญา ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และกลยุทธ์การต่อรองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อในโรงเรือนระบบปิด จังหวัดลพบุรี. เอกสารประมวลบทความประกอบการสัมมนา โครงการสัมมนาเครือข่ายบัณฑิตศึกษา สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ครั้งที่ 14 (หน้า 561-580). [ออนไลน์] แหล่งที่มา: http://www.cusri.chula.ac.th/download/Final_Proceedings_report.pdf (19 กรกฎาคม 2558).

ชีวิน อริยะสุนทร. (2555). เกษตรพันธสัญญากับการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรและชุมชน: ศึกษากรณีการเลี้ยงไก่เนื้อ ตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี. **วารสารวิทยบริการ**, 23(2): 89-104.

ทศพล ทรรศนกุลพันธ์. (2556). บ่วงบาตพิฆาตเกษตรกรกรม: สภาพปัญหาและการคุ้มครองสิทธิเกษตรกรในระบบเกษตรพันธสัญญา. กรุงเทพฯ: คณะทำงานเครือข่ายเพื่อความเป็นธรรมของระบบเกษตรพันธสัญญา.

นาวิน โสภากูมิ. (2554). กลยุทธ์การต่อรองของเกษตรกรในระบบอุตสาหกรรมเกษตร-อาหาร: กรณีศึกษาเกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่งในจังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ประเทือง นรินทรางกุล ณ อยุธยา. (2537). การจัดการที่ดินภายใต้ระบบการเกษตรแบบมีพันธสัญญา: ศึกษากรณีเกษตรกรผู้ปลูกพืชพาณิชย์ในเขตกลุ่มอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

รุ่งรัตน์ ชมาฤกษ์. (2539). อำนาจการต่อรองในระบบการเกษตรแบบมีพันธสัญญาของกลุ่มชาวนาในจังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วันเพ็ญ สุภาจันทร์. (2556). ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันผ่านพื้นที่การแต่งงานข้ามชาติพันธุ์. วารสารศิลปศาสตร์, 5(1): 76-89.

วิทยากร เชียงกุล. (2525). “การเปลี่ยนของโครงสร้างสังคมเกษตรภาคกลาง: ผลจากการขยายตัวของเศรษฐกิจทุนนิยม 2503–2523”. วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง, 2(1): 57-96.

สมภพ มานะรังสรรค์. (2528). เศรษฐกิจชนบทไทย: วิธีการผลิตและการตลาดของภาคเกษตรกรรมไทยในปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์.

สุคนธา ยิ้มพงษ์. (2547). ศักยภาพของพื้นที่ในจังหวัดลพบุรีในการ

เป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมไก่เนื้อ. วิทยานิพนธ์ ผ.ม.
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุธาริน คุณผล. (2550). เรื่องของ “ชีวิตประจำวัน”. วารสารรัฐศาสตร์
สาร, 30(2): 113-146.

ภาษาอังกฤษ

de Certeau, Michel. (1984). *The Practice of Everyday life*.
Translated by Steven Rendall. Berkeley, Los Angeles
and London: University of California Press.

Dorairajoo, Saroja Davi. (2002). *No Fish in the Sea: Thai-
Malay Tactics of Negotiation in a Time of
Scarcity*. Doctor's Thesis. Boston: Harvard University.

สัมภาษณ์

ชะลอ พิมพ์แก้ว. 26 เมษายน 2554. สัมภาษณ์.

ชูชีพ สวนทอง. 10 กุมภาพันธ์ 2554. สัมภาษณ์.

ทองเจือ เขียวทอง. 5 มกราคม 2554. สัมภาษณ์.

แปะ. 8 มีนาคม 2555. สัมภาษณ์.

ละออง จันทร์อุไร. 8 มกราคม 2554. สัมภาษณ์.

สมศักดิ์ สอนกมล. 9 กุมภาพันธ์ 2554. สัมภาษณ์.

สำเนียง โตจาด. 26 เมษายน 2554. สัมภาษณ์.